

ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ У МЕХАНІЗМІ ДІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ

Полонка І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних юридичних дисциплін,
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

Конституція України є не лише Основним Законом держави та актом найвищої юридичної сили. Вона виступає нормативною основою організації суспільного життя, визначає межі діяльності публічної влади, закріплює правовий статус людини і громадянина та формує базову модель взаємодії особи, суспільства і держави.

Дієвість Конституції не може оцінюватися лише за її текстом або за фактом формального проголошення прав, свобод і принципів. Конституційна норма набуває реального значення тоді, коли вона впливає на поведінку суб'єктів права. Саме у поведінці людини, посадової особи, органу державної влади, суду, правоохоронного органу чи юридичної особи виявляється, чи є Конституція лише нормативним актом, чи справді виконує роль діючого регулятора суспільних відносин.

Тому механізм дії конституційних норм доцільно аналізувати не тільки через законодавчу конкретизацію, правозастосування або судовий контроль, а й через правову поведінку. Такий підхід дозволяє розглядати Конституцію як систему норм, що спрямовують, дозволяють, зобов'язують, обмежують або забороняють певні варіанти поведінки.

Відповідно до статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії [1]. Це означає, що конституційні приписи можуть безпосередньо впливати на поведінку суб'єктів, бути правовою підставою для реалізації прав, виконання обов'язків, утримання від забороненої поведінки та оцінки дій органів публічної влади.

Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану. Запровадження такого правового режиму не усуває дії Конституції, а навпаки – посилює вимогу її реального дотримання. Саме у кризових умовах перевіряються межі владного розсуду, допустимість обмеження прав, відповідальність держави перед людиною та здатність правової системи зберігати конституційні орієнтири. Обмеження прав і свобод можливе лише у порядку, визначеному Конституцією та законом, із

урахуванням вимог необхідності, пропорційності та переліку прав, які відповідно до статті 64 Конституції України не можуть бути обмежені [1; 2].

У теоретико-правовому аспекті важливо розмежовувати правову поведінку і правореалізаційну діяльність. Правова поведінка є ширшою категорією, оскільки охоплює як правомірні, так і неправомірні прояви. Правореалізаційна діяльність пов'язана передусім із правомірною, усвідомленою, юридично значущою поведінкою, спрямованою на фактичне втілення правових норм. Саме тому не будь-яка правова поведінка є реалізацією норми права у позитивному значенні.

Правомірна поведінка становить нормальний правореалізаційний канал дії конституційних норм. Вона виражається у використанні прав, виконанні обов'язків і дотриманні заборон. Через ці форми конституційна норма переходить із нормативного рівня у практичну площину.

Використання конституційних прав означає здійснення особою тих можливостей, які закріплені за нею Основним Законом. Людина користується свободою думки і слова, правом на звернення, правом на освіту, працю, правничу допомогу, судовий захист не тому, що держава щоразу надає їй спеціальний дозвіл, а тому, що ці права вже визнані Конституцією. Завдання держави полягає у створенні умов для їх реального здійснення, а не у формальному декларуванні.

Виконання конституційних обов'язків забезпечує інший бік конституційного правопорядку. Права і свободи не можуть існувати поза відповідальністю. Обов'язок додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, захищати Вітчизну, сплачувати податки і збори – це не допоміжні положення, а необхідні елементи стабільності правового життя. Без виконання обов'язків конституційний порядок втрачає баланс між свободою особи та інтересами суспільства.

Дотримання конституційних заборон проявляється в утриманні від дій, які суперечать Конституції, правам людини та принципу верховенства права. Йдеться, зокрема, про недопущення дискримінації, насильства, свавільного втручання у приватне життя, приниження людської гідності, зловживання владою. У цій формі дія Конституції виявляється не через активний вчинок, а через правове самообмеження суб'єкта.

Окремої уваги потребує неправомірна поведінка. Вона також належить до сфери правової поведінки, однак її не можна розглядати як форму нормального здійснення конституційної норми. Неправомірна поведінка є дефектом правореалізаційного процесу, оскільки свідчить про розрив між нормативно закріпленою моделлю належної, дозволеної чи забороненої поведінки та фактичними діями суб'єкта.

Саме у цьому полягає принципове теоретичне розмежування: правомірна поведінка втілює регулятивний зміст конституційної норми, а неправомірна поведінка виявляє його порушення. Вона не є формою безпосередньої реалізації регулятивного змісту конституційної норми, а переводить правове регулювання з регулятивної площини в охоронну. Наслідком цього є потреба у судовому захисті, конституційному контролі, юридичній відповідальності, відновленні порушеного права або припиненні неправомірного стану.

Наприклад, якщо орган публічної влади перевищує повноваження або порушує конституційні права особи, така поведінка не стає правомірною лише через її оформлення рішенням, наказом чи процедурою. Формальна оболонка не усуває конституційного дефекту. Навпаки, саме в таких ситуаціях проявляється необхідність оцінювати поведінку публічної влади не тільки за критерієм законності, а й за критеріями верховенства права, пропорційності, правової визначеності та поваги до людської гідності.

Сучасна практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що формальна наявність правової підстави не завжди означає правомірність втручання держави. У справі *Polyakh and Others v. Ukraine* Суд, оцінюючи застосування люстраційних заходів за Законом України «Про очищення влади», звернув увагу на необхідність індивідуалізованого підходу, пропорційності втручання та не допустимість автоматичного застосування обмежувальних заходів без належного врахування конкретних обставин [3]. Для аналізу правової поведінки це має принципове значення, оскільки поведінка держави повинна бути не лише юридично оформленою, а й змістовно правомірною, тобто відповідати принципам верховенства права, справедливості, пропорційності та поваги до прав людини.

Не менш важливою для механізму дії конституційних норм є правова визначеність. У справі *Gumenyuk and Others v. Ukraine* Європейський суд з прав людини, розглядаючи наслідки судової реформи 2016 року для суддів Верховного Суду України, акцентував на значенні належної правової процедури, доступу до суду та недопустимості свавільного втручання держави у професійний і правовий статус судді [4]. Це підтверджує, що правомірна поведінка органів публічної влади має оцінюватися не лише за формальною відповідністю закону, а й за її передбачуваністю, послідовністю, повагою до принципу незалежності судової влади та прав людини.

Отже, правореалізаційний вимір правової поведінки дозволяє розглядати Конституцію не лише як акт найвищої юридичної сили, а як нормативну модель, ефективність якої перевіряється у практичних діях суб'єктів права. Її реальна дія виявляється там, де конституційні

приписи стають орієнтиром для здійснення прав, виконання обов'язків, дотримання заборон і самообмеження публічної влади.

Принципове значення має розмежування правомірної та неправомірної поведінки. Правомірна поведінка забезпечує нормальний перебіг правореалізаційного процесу, оскільки узгоджується з конституційною моделлю належної або дозволеної поведінки. Неправомірна поведінка, навпаки, є показником порушення цієї моделі: вона не втілює регулятивний зміст конституційної норми, а засвідчує потребу в охороні права, юридичній відповідальності та відновленні порушеного правопорядку.

У підсумку саме правова поведінка є показником фактичного стану конституціоналізму: вона демонструє, чи переходять конституційні приписи у реальні дії суб'єктів права, чи залишаються переважно формальним орієнтиром у правовій системі.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> .

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> .

3. Case of *Polyakh and Others v. Ukraine*. Applications nos. 58812/15 and 4 others. European Court of Human Rights. Judgment of 17 October 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-196607%22%7D> .

4. Case of *Gumenyuk and Others v. Ukraine*. Applications nos. 11423/19 and 4 others. European Court of Human Rights. Judgment of 22 July 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-211125%22%7D> .